

Herbai Lietuvos Metrikoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI amžiuje

Justina Sipavičiūtė

Daktarė, mokslo darbuotoja
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
El. paštas: justinasipav@gmail.com
Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-1271-3417>

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti, kaip herbai buvo aprašomi Lietuvos Metrikoje. Straipsnyje gilinamasi į tai, kokios aplinkybės lėmė, kad herbas buvo paminimas Lietuvos Metrikoje? Ar to meto bajorui buvo svarbu apibūdinti herbą, nusakyti, kas jame pavaizduota? Jei taip, tai kaip smulkiai jis apibūdinamas? Publikuotos ir nepublikuotos Lietuvos Metrikos knygos atskleidė daug svarbios medžiagos apie herbus. Tyrimas parodė, kad didžiausią Lietuvos Metrikos bylų dalį sudaro bylos, kuriose herbai yra ant spaudų arba signetų. Kai spaudus arba signetus pamedavo, skubėdavo kuo greičiau pranešti apie jų dingimą, tačiau dažniausiai pametusieji spaudą negalėdavo tiksliai jo apibūdinti, o geriausiu atveju tik nurodydavo, kad spaudas arba signetas buvo su jo herbu arba su jo asmeniniu herbu, bet išsamiau jo neaprašydavo. Mažesnė yra Lietuvos Metrikos bylų dalis, kai ne tik tiksliai nurodoma, koks herbas yra pavaizduotas spauduose arba signetuose, bet ir konkrečiai įvardijamas herbo pavadinimas. Bajorystės suteikimo privilegijos, esančios Lietuvos Metrikos knygose, yra vieni išsamiausių šaltinių, kuriuose smulkiai aprašomas ne tik herbas, bet ir jo spalvos. Iš Lietuvos Metrikos bylų aiškėja, kad moterys naudojo tėvo herbą spauduose arba signetuose. Kelios surastos Lietuvos Metrikos bylos rodo, kad raštininkai kartais net perpiešdavo herbus bylose. Herbas neretai tapdavo ir ginčo objektu teisme – kai buvo ginčijamas jo autentiškumas.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Metrika, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, antspaudas, spaudas, herbas.

Coats of Arms in the Lithuanian Metrica in the Grand Duchy of Lithuania in the 16th Century

Summary. The aim of this article is to analyse the way coats of arms were described in the Lithuanian Metrica. This article takes a deep look at the circumstances that led to the mention of a coat of arms in the Lithuanian Metrica. Was it important for a nobleman of that time to name their coat of arms, and what was depicted on it? And if so, how detailed was its description? Published and unpublished books of the Lithuanian Metrica have revealed a lot of important material about coats of arms. The research has shown that the largest part of the Lithuanian Metrica is made up of files where coats of arms appear on stamps or signets. In case stamps or signets were lost, their owners would be in a hurry to report their disappearance as soon as possible, but most often they could not describe the stamp accurately; at best, they would state that the stamp or signet bore just their coat of arms or their personal coat of arms. No more details would be provided. A smaller proportion of the Lithuanian Metrica not only contains accurate indications of coats of arms depicted on the stamps/signets, but also provides the titles of specific coats of arms. Privileges of bachelorhood that are described in the books of the Lithuanian Metrica are one of the most comprehensive sources describing not just the coats of arms but their colours as well. The files of the Lithuanian Metrica show that women used their father's coat of arms in their stamps. As we can see in several files of the Lithuanian Metrica, the scribes would occasionally redraw the coats of arms. It was not uncommon for coats of arms to become subjects of disputes in court in case their authenticity was contested.

Keywords: The Lithuanian Metrica, the Grand Duchy of Lithuania, seal, stamp, coat of arms.

Received: 01/03/2024. Accepted: 24/05/2024

Copyright © 2024 Justina Sipavičiūtė. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Lietuvos Metrika yra vienas svarbiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šaltinių¹, kuri perskaičius galima rasti daug įdomios medžiagos, atskleidžiančios spalvingą to meto gyvenimą. Dėmesį patraukė herbų įvardijimas Lietuvos Metrikoje². Tyrimo problema – kokios aplinkybės lėmė, kad herbas buvo paminimas Lietuvos Metrikoje? Ar to meto bajorui buvo svarbu apibūdinti herbą, nusakyti, kas jame pavaizduota? Jei taip, kaip smulkiai jis apibūdinamas? Ypač svarbu šį tyrimų lauką užpildyti nauja medžiaga, pažvelgti į šią problemą analizuojant ją naujais aspektais, kurie dar nėra aptarti šiuolaikinėje Lietuvos ir užsienio istoriografijoje. Publikuotos ir nepublikuotos Lietuvos Metrikos knygos atskleidė daug svarbios medžiagos apie herbus. Būtina pabrėžti, kad panašų tyrimą yra atlikusi prof. Raimonda Ragauskienė³. Ji tyrinėjo spaudus kasdieniame bajorijos gyvenime XVI a. pagal Lietuvos Metrikos duomenis, tačiau istorikės pagrindinis tyrimo objektas buvo spaudas (įrankis antspaudui⁴ atspausti). Tiesa, vienas kitas mūsų tyrimui aktualus dalykas, susijęs su herbais, taip pat yra paminėtas. Lietuvoje ir užsienyje, atrodo, daugiau panašių tyrimų nėra. Tyrimo metodai – heraldika turi daug tyrimo metodų. Jie buvo derinami atsižvelgiant į keliamą problematiką. Straipsnyje taikomi šie tyrimo metodai: aprašomasis, sintezės, analitinis, istorinis lyginamasis ir chronologinis.

I. „Su mano arba mano asmeniniu herbu...“

Istorikės R. Ragauskienės tyrimas rodo, jog neretu atveju bajoras, pametęs spaudą, nors kuo greičiau lėkdavo pranešti, kad jis dingo, nenorėdamas, kad jo spaudu būtų neteisėtai pasinaudojama ir taip pridaroma didelės finansinės žalos, kartais net negalėdavo nusakyti, kaip herbas, išraižytas tame spaude, atrodo. Pavyzdžiui, Vilniaus vaivadienei Sofijai Goštautienei jis iškrito iš piniginės, tačiau ji negalėjo jo aprašyti⁵. Visgi dažniausiai teismo bylose tik paminimas spaudo praradimo atvejis, o plačiau herbas neaprašomas, tik nurodoma, kad spaudas yra su jo (savininko) herbu orig. „*под гербом его*“. Pavyzdžiui,

¹ Neanalizuosime miestų herbų, esančių viename iš Lietuvos Metrikos tomų: Lietuvos Metrika (1791–1792), 35-oji Viešųjų reikalų knyga, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, E. Rimša, Vilnius: Versus aureus, 2005. Šiame tyrime dėl didelio duomenų kiekio apsiribosime tik publikuota ir nepublikuota Lietuvos Metrika, o kiti informatyvūs šaltiniai, kaip antai teismų aktai, nebus analizuojami, nors ateities tyrimuose jų panaudojimas būtų itin aktualus. Juose taip pat galime rasti išties nemažai unikalių medžiagos apie herbus. Pavyzdžiui, 1555 m. Andrius Skiporas pranešė apie pamestą signetą. Акты, издаваемые Виленскою Археологическою комиссией для разбора древних актов. Акты Гродненского земского суда. Т. 21. 1894, Вильна, nr. 33, c. 19. Iš bylos sužinome, kad „1555 m. Viešpaties gimimo metais birželio mėnesio 28 d., penktadienį, Šv. Petro išvakarėse, nesant ponų teisėjų, atėjęs pas mane, žemės raštininką Fiodorą Kunccevičių, įrašyti į knygas valdovo bajoras Andrius Skiporas papasakojo, kad šiandien Gardino turgavietėje, eidamas pro krautuves, ėmęs iš kapšo pinigus sumokėti už duoną, tada išmetęs ir praradęs savo antspaudą su herbu, ir negalėjęs rasti. Tame antspaude išraižytas jo bajoriškas herbas: širdis, o širdyje – kryžius, o virš širdies – kitas kryžius ir vardas Andriejus...“

² Keletas svarbesnių darbų apie heraldiką: E. Gritzner, 1912, p. 59–97; F. Hauptmann, 1914; O. Neubeker, 1982; A. C. Fox-Davies, 1986; L. Biewer, 2002; A. M. Hildebrandt, L. Biewer, 2002; E. Henning, 2004; T. Dieterich, 2005, p. 61–89; E. Rimša, 2015; A. Railaitė-Bardė, 2022.

³ R. Ragauskienė, 2001, p. 12–23.

⁴ J. Sipavičiūtė, 2020, p. 25–26. Keletas naujausių tyrimų, skirtų antspaudams: Ph. R. Schofield (ed.), 2015; L. Whatley (ed.), 2019; Cherry J., Barenbeim J., de Beer L. (ed.), 2018; A. Stiedorf, 2021.

⁵ R. Ragauskienė, 2001, p. 17.

1560 m. Babruisko seniūnas Stanislovas Davaina pranešė apie dingusį spaudą ir nurodė, kad jis buvo su jo herbu⁶.

Štai iš 1560 m. Daugų pasieniūnio Stanislovo Pavlovičiaus tarnautojo Lenarto Nurinskio pareiškimo sužinome, kad temstant bute Vilniuje, Užneryje, pas šunininką Joną, karaliaus šaulys Petras Miklaševičius su tarnu apvogė priemenės durų neužrakinusį miegojusį poną, pagrobė auksinį ir sidabrinį signetus, auksinį žiedą, kardokšnij, maišelį su dokumentais. Nurodoma, kad sidabrinis signetas buvo tik su vienu herbu, tačiau konkrečiai nei koks tas herbas, nei kaip jis atrodo, neaprašyta⁷. Taip pat iš 1558 m. kunigaikščio Romano Sanguškos pareiškimo apie kunigaikštienės Beatos Iljinienės Ostrogiškienės Čudnovo urėdininką dėl jo tarnų sumušimo, vieno tarno užmušimo ir dėl daiktų atėmimo sužinome, kad Ivanas Olizarovičius turėjo signetą, kuriame pavaizduotas jo asmeninis herbas.

1559 m. Palenkės vaivados, Minsko seniūno Vasyliaus Tiškevičiaus pareiškime nurodoma, kad Jonas Grigalavičius Sluška pašaukė jį bylinėtis dėl brolio Pauliaus Grigalavičiaus Sluškos auksinio signeto⁸. Sužinome, kad auksinis signetas jiems grįžo po brolio mirties. Jame buvo pavaizduotas Pauliaus Grigalavičiaus Sluškos asmeninis herbas, tačiau plačiau jis neapibūdintas ir neaprašytas.

Tokių bylų, kai pametus spaudą nurodoma, kad jis tik su herbu arba kartais dar patikslinama, kad su asmeniniu herbu, yra tikrai ne viena dešimtis. Pavyzdžiui, iš 1563 m. Lucko seniūno kunigaikščio Bohušo Koreckio pareiškimo sužinome apie pamestą spaudą. Nurodoma, kad jis tik su asmeniniu jo herbu⁹. 1567 m. Krėvos seniūnas Andrėjus Michailovičius Kurbskis skundė etmono vokiečius, atėmusios iš jo pinigus ir daug daiktų, kai jis bėgo iš Maskvos. Tarp daiktų buvo ir jo spaudas, signetinis (auksinis), su safyru, kuriame buvo išraižytas jo herbas¹⁰. (Nors byloje nėra aprašyta, kaip jis atrodė, bet žinome, kad Kurbskiai naudojo Įkartų (lenk. *Korczak*) herbą – įterpta mano J. S.)

1547 m. Vilniaus pavieto žemionė Sofija Kondratavičienė pranešė, kad prieš dvejus metus jos Deltuvos dvare pražuvo herbiniis signetas, todėl ji pranešė tuo metu Vilniaus vietininku buvusiam Bogdanui Zenovijevičiui, kad tai būtų įrašyta į knygas¹¹. Pateikusi antspauduotą išrašą iš Vilniaus vietininko knygų, ponis Sofija prašė valdovą, kad tai būtų įrašyta ir į valdovo knygas. Nurodoma, kad Deltuvos dvare jos pamestas signetas buvo tik su jos herbu, tačiau smulkiau pats herbas nėra aprašytas.

⁶ Lietuvos Metrika (1559–1563), 40-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė ir N. Šlimienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, Nr. 109, p. 157.

⁷ Lietuvos Metrika (1559–1562), 39-oji Teismų bylų knyga (Vilniaus vaivados vietininko Stanislovo Hamšėjaus *teismo knyga*), parengė R. Ragauskienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, Nr. 238, p. 91–92.

⁸ Lietuvos Metrika (1559–1563), 40-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė ir N. Šlimienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, Nr. 19, p. 49.

⁹ Lietuvos Metrika (1554–1568), 35-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė ir S. Viskantaitė-Savišče-vienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, Nr. 221, p. 281.

¹⁰ R. Ragauskienė, 2001, p. 21.

¹¹ Lietuvos Metrika (1546–1547), 29-oji Užrašymų knyga, parengė I. Ilarienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, Nr. 104, p. 120.

II. Nuo jungtinių herbų iki tikslaus herbo pavadinimo įvardijimo

Iš vieno rasto atvejo sužinome, kad pavaizduotas herbas buvo jungtinis. Pavyzdžiui, 1551 m. Žytomyro seniūnas Dmitrijus Fiodorovičius Sanguška pametė spaudą būdamas karaliaus pilyje. Nurodoma, kad spaudas sidabrinis, su išrėžtais keturiais jo hermais, tačiau nėra aprašyta, kas konkrečiai juose pavaizduota¹².

Kitos išanalizuotos bylos atskleidė, kad ne tik nusakoma keliais žodžiais, jog spaudas arba signetas yra su herbu, bet galime rasti ir išsamesnių bylų, kai jau yra ne tik įvardijamas konkretus herbas, bet ir jis išsamiai aprašomas. Pavyzdžiui, 1564 m. Jonas Gaika praneša apie savo žmonos pamestą signetą ir nurodo, kad „jos signetas auksinis su herbu, kuris vadinasi Grifas, ir su vardu“¹³ (greičiausiai turimas mintyje vardo inicialas, kuris būdavo virš herbo – įterpta mano J. S.).

Iš 1541 m. Ščastno Sirutavičiaus pranešimo sužinome, kad jis pametė signetą, kuriam buvo tėvoninis jo herbas. Tas herbas vadinasi Doliva, jį sudaro trys rožės. Taigi, kaip matome, ne tik įvardijamas konkretus herbas, bet jis ir smulkiai aprašomas. Dar vienas pavyzdys – 1557 m. Polocko vaivadienės Petronėlės Radvilaitės Davainienės tarnautojas A. Mutovskis pranešė, kad ji pametė signetą tų metų rugpjūčio 1 d. vaikščiodama po Nači valdą. Signetas žiedinis, nešiotas ant piršto, herbinis (trys trimitai). Tikrai nesunkiai galime identifikuoti, kad signetas buvo su Radvilų naudotu Trijų ragų herbu (lenk. *Trąby*)¹⁴.

Galime paminėti dar vieną bylą, tačiau iš karto būtina pasakyti, kad jos autentiškumą kai kurie istorikai ginčija¹⁵. Tai 1569 m. Vasilijaus Tiškevičiaus byla dėl grafo titulo suteikimo jam ir jo palikuoniams. Šioje privilegijoje nurodoma, kad Vasilijus Tiškevičius gali naudoti savo Lelivos herbą ir taip pat jį naudoti antspauduose.

III. Herbai ir inicialai virš jų

Labai retais atvejais galime rasti, kad buvo aprašomi ne tik patys herbai, bet ir inicialai, esantys virš jų. Pavyzdžiui, iš 1553 m. bylos Lietuvos Metrikoje sužinome, kad auksakalys pranešė žemionei Jurjevajai Budilovajai apie spaudo išgraviravimą. Svarbu tai, kad apibūdinamas spaudas. Kaip nurodoma byloje, spaude pavaizduotos dvi žuvys, o viršuje raidės S ir R S reiškė antspaudo trumpinimą lotynų kalba – „Sigillum“ arba ženklo „Signum“, o R šiuo metu negalime identifikuoti.

Dar vienas pavyzdys, kai virš herbo buvo inicialai. Iš 1541 m. Vosylius Nikiforavičiaus bylos su Choma Mikitičiumi dėl septynių kapų grašių skolos sužinome informacijos ir apie antspaudus bei herbus. Choma Mikitičius teigė, kad jis sumokėjo ir kvitą pateikė Vosyliui, tačiau Vosylius užginčijo, kad nieko iš jo negavo. Tada vienas iš

¹² R. Ragauskienė, 2001, p. 18.

¹³ Lietuvos Metrika (1562–1566), 47-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, Nr. 50, p. 62.

¹⁴ R. Ragauskienė, 2001, p. 19; Lietuvos Metrikos mikrofilmas Nr. 252, p. 248.

¹⁵ R. Ragauskienė, 2008, p. 219–249. Lietuvos Metrika (1566–1572) 49-oji Užrašymų knyga, parengė E. Deveikytė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014, Nr. 65, p. 55–57.

besibylinėjančiųjų teigė, kad antspaudas buvo su jo herbu ir vardu. Tiesa, kaip tas herbas atrodė ir kokie inicialai ten buvo, byloje nėra paminėta.

IV. Bajorystės suteikimo privilegijos: kai atrandame herbo spalvas

Žinoma, įdomiausias yra bajorystės suteikimo privilegijos, tačiau jose ne visada yra daug informacijos apie herbus. Dažniausiai pažymimas herbo suteikimo atvejis. Pavyzdžiui, 1568 m. pasižymėjusiam kautynėse prie Ulos Fiodorui Jakimovičiui suteikiama bajorystė ir herbas bei leno teise duodama žemės Belevičių kaime Borisovo valsčiuje¹⁶. Bajorystės privilegijoje tik paminimas faktas, kad jam suteikiamas herbas, tačiau išsamiau jis neprašytas.

1569 m. Slanimo pavieto bajorams Leniui Ivanovičiui, Markui Klimavičiui, Vasiliui Borisavičiui ir Petruui Chodoravičiui ir visiems jų palikuoniams taip pat suteikiama bajorystė, tačiau pažymimas tik herbo suteikimo atvejis¹⁷. Plačiau herbas nėra aprašomas.

Visgi retais atvejais pasitaiko tokių bajorystės privilegijų, kuriose ne tik nurodomas herbo pavadinimas, bet ir pats herbas išsamiai aprašomas, t. y. nusakoma, kokios spalvos buvo herbas ir kas jame pavaizduota. Štai iš 1534 m. privilegijos Martynui Čižui dėl bajorystės sužinome, kad jam buvo suteiktas Lapino herbas. Svarbu, kad herbas yra ir išsamiai aprašytas. T. y. nurodoma, kad raudoname lauke yra auksinė strėlė, kuri apačioje turi dvi kryžmas¹⁸.

Kitas pavyzdys – 1547 m. valdovo nobilitacinė privilegija rūmų arklidininkui Arestui Saboliui ir jo palikuoniams, kuria jie išlaisvinami nuo arklidininko tarnybos ir jiems suteikiamas LDK bajorų titulas, pareiga eiti bajorų tarnybą ir tauro mėlyname skyde herbas (Tauro herbo atmaina – įterpta mano J. S.). Tą patį herbą turintys Lenkijos dvaro arklidininkas ponas Korickis, ponai Bzickis ir Zielinskis, atvykę pas valdovą, pranešė apie Aresto Sabolio adoptavimą, tai yra priėmė jį į herbą, ir prašė valdovą patvirtinti tai raštu¹⁹. Nurodoma, kad šį herbą Arestas Sabolius gali visur naudoti. Dar vienas pavyzdys. Žemionio Jono Dvoranskio sūnus Jurijus 1558 m. rodė nobilitacijos privilegiją, duotą jo mirusiam tėvui, ir naują spaudą, kad senasis negaliotų. Herbinis spaudas buvo su Dvoranskiais suteiktais herbais²⁰. Štai 1551 m. Polocko bajorams skirtoje privilegijoje dėl bajorystės nurodoma, kad jiems suteikiamas herbas, kurio raudoname lauke pavaizduotas „liūtas ir mūras“ (pusė liūto virš mūro sienos – herbas *Pravdzicas* – įterpta mano J. S.)²¹.

¹⁶ Lietuvos Metrika (1566–1574), 51-oji Užrašymų knyga, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2000, Nr. 117, p. 161.

¹⁷ Lietuvos Metrika (1566–1572), 49-oji Užrašymų knyga, parengė E. Deveikytė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, Nr. 53, p. 48.

¹⁸ Lietuvos Metrika (1533–1535), 8-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeviėnė, N. Šlimienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, Nr. 366, p. 172.

¹⁹ Lietuvos Metrika (1546–1547), 29-oji Užrašymų knyga, parengė I. Ilarienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, Nr. 137, p. 143–144.

²⁰ R. Ragauskienė, 2001, p. 20; Lietuvos Metrikos mikrofilmas, Nr. 252, p. 560.

²¹ Метрика Великого княжества Литовского. Книга No. 35 (1551–1558): книга записай (копія канца XVI ст.), падрыхтавай А. А. Мяцельскі, Минск, 2020, Nr. 47, с. 135.

V. Šeimos herbai

Lietuvos Metrikos medžiaga atskleidžia ir įdomių dalykų apie moterų herbus. Pavyzdžiui, 1553 m. Ivano Soltano žmona Bogdana Lozčanka pametė spaudą dar būdama netekėjusi, pas savo motiną Vasiljevą Andrejevičą Ložčiną Tomilą Vasiljevą. Nurodoma, kad spaudas buvo asmeninis su tėvo herbu²². Galime pabrėžti, kad tai buvo ne reta to meto praktika, kai XVI a. netekėjusios moterys naudojo tėvo herbą savo spaude arba signete²³.

Kartais atkreipiamas dėmesys, kad herbas yra šeimos nario tėvo arba mamos. 1553 m. Ivano Soltano tarnautojas pranešė, kad spaudą pametė viešėdamas karaliaus dvare Nepolomicėse. Spaudas herbinis, su tėvo herbu²⁴. Nors herbas nenurodomas, žinoma, kad Soltanai naudojo Sirokomlės herbo atmainą (įterpta mano – J. S.)²⁵.

Dar vienas tėvo ir mamos herbo įvardijimo pavyzdys būtų 1562 m. į kitą teislaikį perkelta Stepono Bohovitinavičiaus Šumskio byla²⁶ su valdovo maršalkiene ponija Joniene Bohovitinavičiene ir jos sūnumis, broliais dėl dvarų ir viso turto dalies, priklausančios jam po tėvo mirties. Byloje atskleidžiama, kad buvo teisiama ne tik dėl dvarų ir viso turto, bet buvo paliestas ir signetų, kurie turėjo herbus, klausimas. Aiškinantis, kad vienas signetas buvo su tėvo herbu, o kitas su motinos herbu, tačiau atsakovai ginčijo, kad nors tėvo signetas buvo, tačiau mamos signeto jie nei matė, nei apie jį girdėjo. Kita vertus, toliau byloje apie pačius herbus nieko nėra užsiminta.

VI. Nupiešti herbai Lietuvos Metrikoje

Viena išskirtiniausių bylų, rastų Lietuvos Metrikoje, yra kurioje nupieštas herbas. Štai 1569 m. dokumentas, kuriuo Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos tarnautojui Elijui Budilui suteikiamas bajoro herbas ir duodama amžinai valdyti 4 kaimai Mozyriaus valsčiuje bei sklypas Mozyriuje už Slucko vartų²⁷. Suteikiant bajoro herbą privilegijoje yra duodamas Lelivos herbas. Svarbu, kad šis ženklas yra perpieštas ir Lietuvos Metrikoje (žr. 1 iliustraciją). Tai viena rečiausių ir unikalusių bylų Lietuvos Metrikoje. Dar vienas toks pavyzdys – 1566 m. valdovo išdininkas Ivanas Zareckis nurodo, kad spaudą turėjo tarnas Vaska Markovičius, tačiau pametė eidamas paskui savo poną iš Vilniaus pilies. Jame herbas ir nupieštas ženklas²⁸. Nors straipsnyje Raimonda Ragauskienė detalčiau šio ženklą nekomentuoja, archyve užsisakius Lietuvos Metrikos mikrofilmą galima matyti,

²² R. Ragauskienė, 2001, p. 19; Lietuvos Metrikos mikrofilmas Nr. 245, p. 129.

²³ Plačiau apie tai, kad moterys naudodavo savo tėvo herbus spauduose, Lietuvos istoriografijoje yra rašę E. Rimša ir G. Jasiūnienė. R. Rimša, 2012, p. 416–433; G. Jasiūnienė, 2022, p. 28–44.

²⁴ R. Ragauskienė, 2001, p. 19; Lietuvos Metrikos mikrofilmas Nr. 245, p. 29.

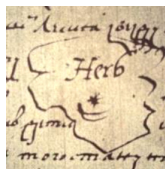
²⁵ A. Vijkas-Kojalavičius, 2015, p. 607, 202 išnaša.

²⁶ Lietuvos Metrika (1562–1566), 47-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, Nr. 24, p. 36–43.

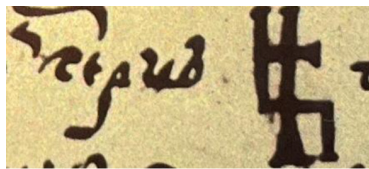
²⁷ Lietuvos Metrika (1566–1574), 51-oji Užrašymų bylų knyga, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2000, Nr. 163, p. 225; Lietuvos metrikos mikrofilmas, LVIA, F389, ap. 1, Nr. 51 (Nr. 163, l. 257). J. Sipavičiūtės nuotrauka.

²⁸ R. Ragauskienė, 2001, p. 21. Lietuvos metrikos mikrofilmas, LVIA, F389, ap. 2, Nr. 262, p. 325. J. Sipavičiūtės nuotrauka.

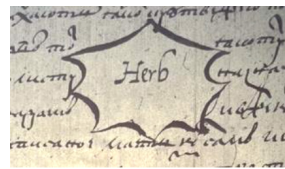
kad raštininkas, rašęs Lietuvos Metrikos knygą, perpiešė šį ženklą (žr. 2 iliustraciją). Žinoma, pasitaikydavo visokių atsitiktinumų. Štai iš vienos XVI a. bylos Lietuvos Metrikoje²⁹ matome, kad raštininkas net pamiršo nupiešti herbą (žr. 3 iliustraciją).

1. Lietuvos metrikos mikrofilmas.
LVIA, F389, ap.1,
Nr. 51 (Nr. 163, l. 257).

2. Lietuvos metrikos mikrofilmas.
LVIA, F389, ap. 2,
Nr. 262 (l. 325).

3. Lietuvos metrikos mikrofilmas.
LVIA, F389, ap. 1,
Nr. 51 (l. 170).

VII. Herbas kaip įrodymas teisme

Kartais herbas gali virsti įrodymų „objektu“ teisme. Pavyzdžiui, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygmanto Senojo ir Ponų Tarybos teismo sprendimas 1529 m. kovą dėl bajorų Gabrijelavičių reikalavimo, kad Vilniaus vaivados, kanclerio pono Alberto Goštauto tarnybininkas Jančikas tarnautų jiems kaip ir seniau³⁰. Byloje dokumento tikrumas ginčijamas, ar prie jo tikrai buvo tie antspaudai su „tokiais herbais“ (byloje jie plačiau neaptariami), tada Ponų Tarybos reikalavimas buvo įrodyti, ar tikrai tokie antspaudai buvo prie tų dokumentų, deja, bylos pabaiga nėra išlikusi, todėl negalime pasakyti, kaip galiausiai konfliktas baigėsi ir ar tikrai tie antspaudai buvo prie dokumento.

Kartais herbas būna ir kaip įrodymas teisme bylinėjantis, ar dokumentas yra tikras. Apie vieną tokį įvykį kaip tik galime sužinoti iš 1546 m. Stanislovo Traskovskio bylos su ponu Jurgiu Solohubu dėl brolio Vaitiekaus mantos nesugražinimo pagal savo raštą. Tai tikrai įdomi byla, kurioje dokumento tikrumo faktui įrodyti remiamasi ir antspaudais, taip pat dokumento tikrumas užginčijamas, nes jo popierius ir vaškas per naujai atrodo, tačiau mums svarbus herbų klausimas. Galiausiai palyginamas herbas, esantis signete, su herbais, esančiais ant dokumentų. Nors mums bylos baigtis nėra aktuali, galime teigti, kad būtent herbas ir jo autentiškumas yra labai svarbūs, įrodantys dokumento tikrumą.

Ir tokių atvejų, kai būtent herbas tampa dokumento autentiškumo garantu, randame ne vieną. Štai kad ir 1566 m. Vladimiro horodničiaus pono Mykolo Tiknavičiaus Kozinskio, jo žmonos ir jos sūnų, o jo posūnių Mantautaičių bylos su Kauno seniūniene ponia Kristina Joniene Jurgevičiene Komajevskiene dėl Svincų ir Žirmūnų dvarų byla³¹.

²⁹ Lietuvos metrikos mikrofilmas, LVIA, F389, ap. 1, Nr. 51, l. 170. J. Sipavičiūtės nuotrauka.

³⁰ Lietuvos Metrika (1528–1538), 15-oji Užrašymų knyga, parengė A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002, Nr. 73, p. 112.

³¹ Lietuvos Metrika (1565–1566), 50-oji Teismų bylų knyga, parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius, 2014, Nr. 48, p. 115.

Šioje byloje priešingai teisiantis Martyno Dobriševskio prokuratorius nurodė, kad herbo „nei žino, nei matė“, tačiau toliau byloje apie herbą nėra užsiminama.

Dar vienas pavyzdys, kai virš herbo buvo inicialai. Iš 1541 m. Vosylius Nikiforavičiaus bylos su Choma Mikitičiumi dėl septynių kapų grašių skolos sužinome informacijos ir apie antspaudus ir herbus³². Choma Mikitičius teigė, kad jis sumokėjo ir kvitą pateikė Vosyliui, tačiau Vosylius užginčijo, kad nieko iš jo negavo. Tada vienas iš besibylinėjančiųjų teigė, kad antspaudas buvo „su mano herbu ir vardu“. Tiesa, kaip tas herbas atrodė ir kokie inicialai ten buvo, byloje nėra paminėta.

Iš 1547 m. Stanislovo Donino bylos su Stanislovu Loibičiumi dėl trisdešimties kapų grašių, pasiskolintų jo tėvo Petro Loibos, sprendimo³³ sužinome, kad bylinėjantis Stanislovas Loibičius pateikė kaip įrodymą, kad jo tėvo herbas tikrai buvo ant to antspaudu, kuriuo buvo patvirtintas tas dokumentas. Ir tokių abstrakčių įrašų, kai yra nurodomas tam tikram asmeniui suteiktas herbas, galime rasti ne vieną. Štai iš 1566 m. Upytės pavieto žemionio Vaitiekaus Vinskio bylos³⁴ su Vaitiekumi Petraškevičiumi dėl smurto, muštynių, grobimų ir dėl žemės arimų sužinome, kad antspaudas buvo su Vaitiekaus Vinskio herbu, tačiau išsamiau nei kaip jis atrodo, nei kas jame yra pavaizduota byloje nėra pažymima.

1558 m. Eišiškių bajorų byloje dėl jų kilmingumo, šlėktystės įrodymų, kurią nagrinėjo Vilniaus vyskupas Valerijonas Protasevičius, taip pat randame įdomios informacijos apie herbus³⁵. Kaip įrodymas buvo pateikta pergamentinė privilegija su prikabinamais antspaudais, kurioje buvo Šreniavos herbas su kryžiumi, tačiau jos autentiškumas buvo užginčytas.

Iš 1566 m. Anastazo Vosylevičiaus Triznos bylos su Andriumi Trizna dėl Sviaticos dvaro³⁶ sužinome, kad herbas gali būti ir kaip įrodymas teisme. Štai Andrius Trizna pareiškė, kad „herbas ir antspaudas nėra mano mamos, bet mano tėvo Vasilijaus Triznos“, ir pateikė herbą, kuriuo jo mama antspauduodavo. Tai rodo, kad mama naudojo ne savo vyro, bet tėvo herbą. O pats herbo pateikimo faktas įrodo, kad atsakovas gerai identifiko herbų skirtumus, priešingu atveju nebūtų jų atskyręs.

Kartais Lietuvos Metrikos bylos atskleidžia ir labai įdomios medžiagos, kad ne visada herbai buvo pavaizduoti tik spauduose ar signetuose, nobilitacinėse privilegijose, tačiau herbų galime aptikti ir ant buitinių daiktų. Pavyzdžiui, 1548 m. kunigaikštis Petras Puzinas bylinėjosi su Matysu Jasenskiu dėl trijų sidabrinų šaukštų. Mums ne tiek svarbu, kokia buvo bylos eiga, bet iš jos sužinome, kad tai buvo ne paprasti šaukštai, o su Lelivos herbu³⁷.

³² Lietuvos Metrika (1541–1542), 27-oji Užrašymų knyga, parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, Nr. 138, p. 127.

³³ Lietuvos Metrika (1546–1548), 19-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeviene, L. Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 2009, Nr. 56, p. 82–83.

³⁴ Lietuvos Metrika (1565–1566), 50-oji Teismų bylų knyga, parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 2014, Nr. 8, p. 24–26.

³⁵ Lietuvos Metrika (1552–1561), 37-oji Užrašymų knyga, parengė D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, Nr. 195, p. 246.

³⁶ Lietuvos Metrika (1565–1566), 50-oji Teismų bylų knyga, parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 2014, Nr. 13, p. 32.

³⁷ Lietuvos Metrika (1546–1548), 19-oji Teismų bylų knyga, parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeviene, Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 2009, Nr. 115, p. 146.

Išvados

Apibendrinami galime teigti, kad Lietuvos Metrikos bylų medžiaga atskleidžia, jog herbas buvo labai reikšmingas to meto bajoro gyvenime. Iš pateikto straipsnio galime daryti tokias išvadas:

1. Didžiausią Lietuvos Metrikos bylų dalį sudaro bylos, kuriose herbai yra ant spaudų arba signetų. Kai juos pamedavo, skubėdavo kuo greičiau pranešti apie jų dingimą, tačiau dažniausiai pametusieji spaudą negalėdavo tiksliai jo apibūdinti, o geriausiai atveju nurodydavo, kad spaudas arba signetas buvo tik su jo herbu arba su jo asmeniniu herbu.
2. Mažesnė Lietuvos Metrikos bylų dalis, kai ne tik tiksliai yra nurodoma, kas yra pa-vaizduota spauduose arba signetuose, bet ir yra konkrečiai įvardijamas herbo pavadinimas ir aprašomas pats herbas.
3. Bajorystės suteikimo privilegijos, kurios yra Lietuvos Metrikos knygoje, yra vieni išsamiausių šaltinių, kuriuose išsamiai aprašomas herbas ir net jo spalvos.
4. Iš Lietuvos Metrikos bylų aiškėja, kad moterys naudojo tėvo herbą spauduose arba signetuose.
5. Kelios surastos Lietuvos Metrikos bylos rodo, kad raštininkai kartais net perpiešdavo herbus bylose.
6. Herbas neretai tapdavo ginčo objektu teismo bylose, kai buvo ginčijamas jo autentiškumas.

Šaltiniai

LVIA, Lietuvos Metrikos mikrofilmas, F389, Nr. 252.

LVIA, Lietuvos Metrikos mikrofilmas, F389, Nr. 245.

LVIA, Lietuvos Metrikos mikrofilmas, F389, Nr. 51.

LVIA, Lietuvos Metrikos mikrofilmas, F389, Nr. 262.

Lietuvos Metrika (1791–1792), 35-oji Viešųjų reikalų knyga, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, E. Rimša, Vilnius: Versus aureus, 2005.

Lietuvos Metrika (1559–1563), 40-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė ir N. Šlimienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.

Lietuvos Metrika (1559–1562), 39-oji Teismų bylų knyga (Vilniaus vaivados vietininko Stanislovo Hamšėjaus teismo knyga), parengė R. Ragauskienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021.

Lietuvos Metrika (1554–1568), 35-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė ir S. Viskantaitė-Saviščeviėnė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018.

Lietuvos Metrika (1546–1547), 29-oji Užrašymų knyga, parengė I. Ilariėnė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

Lietuvos Metrika (1562–1566), 47-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, N. Šlimienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.

Lietuvos Metrika (1566–1572), 49-oji Užrašymų knyga, parengė E. Deveikytė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014.

Lietuvos Metrika (1566–1574), 51-oji Užrašymų knyga, parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2000.

Lietuvos Metrika (1533–1535), 8-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeviėnė, N. Šlimienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.

- Lietuvos Metrika (1528–1538), 15-oji Užrašymų knyga, parengė A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002.
- Lietuvos Metrika (1565–1566), 50-oji Teismų bylų knyga, parengė L. Steponavičienė, I. Valikonytė, Vilnius: 2014.
- Lietuvos Metrika (1541–1542), 27-oji Užrašymų knyga, parengė I. Valikonytė, T. Čelkis, L. Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- Lietuvos Metrika (1546–1548), 19-oji Teismų bylų knyga, parengė I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščevičienė, L. Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto biblioteka, 2009.
- Lietuvos Metrika (1552–1561), 37-oji Užrašymų knyga, parengė D. Baronas, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.
- Метрика Великага княжества Литовскага. Книга 35 (1551–1558): книга записў (копія канца XVI ст.), падрыхтавай А. А. Мяцельскі, Минск, 2020.
- [Metrika Velikogo Kniazestva Litovskogo. Kniga no. 35 (1551–1558): kniga zapisy (kopija konca XVI st.), A. A. Miacelski, Minsk, 2020].
- Акты, издаваемые Виленскою Археографическою комиссиею для разбора двернк актов. Акты Гродненского земского суда. Т. 21. 1894, Вильна.
- [Akty izdavaemye Vilenskoju Arheograficeskou Kommissieu. Akty Grodenskogo zemskogo suda. T. 21. 1894, Vilnius].

Literatūra

- Bardė-Railaitė A., 2022 – A. Railaitė-Bardė, *Origo et arma. Kilmė ir herbas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI–XVIII amžiuje*, Vilnius, 2022.
- Cherry J., Barenbeim J., de Beer L. (eds.), 2018 – *Seals and Status: The Power of Objects*, London, 2018.
- Dieterich T., 2005 – Toni Dieterich, *Historischen Hilfswissenschaften. Stand und Perspektivender Forschung*, Köln, Weimar, Wien, 2005.
- Fox-Davies A. C., 1986 – Arthur Charles Fox-Davies, *The Art of Heraldry: An Encyclopaedia of Armory*, London, 1986.
- Gritzner E., 1912 – Erich Gritzner, „Heraldik“, in: *Sphragistik, Heraldik, Deutsche Münzgeschichte (Grundrißder Geschichtswissenschaft, Bd. 1, Abt. 4)*, Leipzig–Berlin.
- Hauptmann F., 1914 – Felix Hauptmann, *Wappenkunde*, München und Berlin, 1914.
- Henning E., 2004 – *Auxilia Historica. Beiträge zu dem Historischen Hilfswissenschaften und ihren Wechselbeziehungen*, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, 2004.
- Hildebrandt A. M., Biewer Ludwig, 2002 – Adolf Matthias Hildebrandt, Ludwig Biewer, *Handbuchder Heraldik – Wappenfibel*, Verlag Degener & Co., Inhaber Manfred Dreiss Neustadtander Aisch, 2002.
- Jasiūnienė G., 2022 – „Herbas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moters gyvenime – svarbi identiteto dalis“, in: *XVIII amžiaus studijos, t. 8: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė*. Vyrų ir moterų, p. 28–44.
- Neubeker O., 1982 – Ottfried Neubeker, *Heraldry. Sources, Symbols and Meaning*, London, 1982.
- Ph. R. Schofield (ed.), 2015 – *Seals and Their Context in the Middle Ages*, Oxford, 2015.
- Ragauskienė R., 2001 – Raimonda Ragauskienė, „Keletas faktų apie spaudą XVI a. LDK bajorų gyvenime (pagal Lietuvos Metrikos medžiagą)“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos studijos. Konsantinui Avižoninui – 90*, p. 12–23.
- Ragauskienė R., 2008 – „Galimybės klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a.“, in: *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 1, 2008, p. 219–249.
- Rimša E., 2012 – Edmundas Rimša, „Kaip praeityje dokumentus antspauduodavo spaudų neturintys asmenys?“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis*, sud. R. Šmigelskytė-Stukienė, 2012, p. 416–433.
- Rimša E., 2015 – Edmundas Rimša, *Heraldry. Past to Present*, Vilnius: Versus aureus, 2015.
- Vijūkas-Kojalavičius A., 2015 – Albertas Vijūkas-Kojalavičius, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausantių provincijų giminių ir herbų vardynas / vertė, sudarė, pratarė ir straipsnį parašė*

- S. Narbutas, straipsnį parašė E. Rimša, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2015.
- Sipavičiūtė J., 2020 – Justina Sipavičiūtė, *Antspaudas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų sistemoje XVI–XVIII a.*: daktaro disertacija, Vilnius, 2015.
- Stieldorf A., 2004 – Andrea Stieldorf, *Siegelkunde. Basiswissen*, Hannover, 2004.
- Stieldorf A., 2021– Andrea Stieldorf, *Macht und Herrschaft im Siegel – und Münzbild*, Göttingen, 2021.
- Whatley L., 2019 – L. Whatley, *A Companion to Seals in the Middle Ages*, Boston, 2019.